

Voor dit examen zijn maximaal 80 punten te behalen; het examen bestaat uit 39 vragen.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Vragen bij afbeelding 1 tot en met 4

Op afbeelding 1, 2 en 3 zie je het verzekeringskantoor van de Nationale Nederlanden in Praag. Het is ontworpen door de Amerikaanse architect Frank O. Gehry en kwam in 1996 gereed. Het gebouw ligt aan de rivier de Moldau.

Bekijk afbeelding 1.

Vanaf de brug zie je dat het kantoor afwijkt van de gebouwen in de omgeving.

3p **1** ☐ Noem drie aspecten waardoor dat komt.

Toch heeft de architect gezocht naar aansluiting bij de bredere omgeving. Hij neemt diverse kenmerken van die omgeving op in de vormgeving van het gebouw.

2p **2** ☐ Noem drie aspecten van de vormgeving waaruit de relatie met de omgeving blijkt.

De locatie voor het kantoor was een lege plaats in de stad, verwoest door bombardementen in de Tweede Wereldoorlog. Gehry schreef: "Op een plek met zoveel nare herinneringen kan een verwijzing naar dans en muziek ons helpen om te blijven geloven in de goedheid van het leven."

De architect liet zich inspireren door het dansechtpaar *Ginger en Fred* uit de legendarische Hollywoodfilms van de jaren dertig, met Fred Astaire en Ginger Rogers in de hoofdrol. Je ziet dit duo op afbeelding 4. Op figuur 1 hieronder zie je een ontwerpschets voor het gebouw.

figuur 1

Vergelijk de ontwerpschets met het uiteindelijke kantoor op afbeelding 2 en 3.

4p **3** ☐ Leg uit hoe Gehry's inspiratiebron ook terug te vinden is in het gerealiseerde gebouw. Geef daarbij drie voorbeelden.

Bekijk afbeelding 3 en 4.

Aan de twee hoektorens zijn speelse elementen toegevoegd, ontleend aan de foto's van Ginger en Fred, die ook een praktische functie hebben.

2p **4** ☐ Geef voor twee van die elementen aan welke praktische functie ze hebben.

Bekijk afbeelding 3.

Om de vorm van de linkertoren te verkrijgen heeft de architect gebruik gemaakt van een betonskeletconstructie.

2p **5** ☐ Leg uit waarom betonskeletbouw deze vormgeving mogelijk maakt. Noem twee aspecten.

In de architectuur ontstond in de jaren tachtig een stroming die *Deconstructivisme* wordt genoemd. Deconstructivistische bouwwerken zijn onder meer te herkennen aan elkaar overlappende, versplinterde of afgeschuinde vormen. Deze stijl, die een gevoel van onevenwichtigheid oproept, wordt ook wel eens als ‘catastrofe’¹-architectuur getypeerd. Alles wat onlogisch lijkt blijkt toch te kunnen. Frank Gehry is een belangrijk vertegenwoordiger van deze stroming.

- 3p **6** ☐ Geef aan waarom Gehry’s gebouw deconstructivistisch genoemd kan worden. Noem drie aspecten.

Verzekeringskantoren hadden lange tijd een saai imago. Dat kan niet gezegd worden van dit gebouw voor de Nationale Nederlanden. Praag is een stad waar veel historische gebouwen bewaard zijn gebleven en de reacties op dit project van Gehry bleven niet uit. Die liepen uiteen van ‘het danspaleis vormt een nieuw juweel in de stad’ tot ‘het lijkt wel een ingedeukt colablikje’.

Nationale Nederlanden heeft met de keuze van architect Gehry een vooruitstrevende indruk willen maken.

- 1p **7** ☐ Vind je dat de verzekeringsmaatschappij daarin is geslaagd? Geef een argument voor je antwoord.

Kruisafneming en bewening

Vragen bij afbeelding 5 en 6

Op afbeelding 5 zie je een altaarstuk dat Rogier van der Weyden omstreeks 1435 schilderde voor een kerk in Leuven. Een eeuw later hing het in het kasteel van de landvoogdes der Nederlanden. De Spaanse gezant schreef toen: “In de kapel was een schildering die de kruisafneming voorstelde; het was het beste schilderij in heel het kasteel en ik denk zelfs in heel de wereld, want ik heb in dit land veel goede schilderijen gezien, maar niet één dat dit evenaarde in natuurgetrouwheid en in vroomheid. Iedereen die het heeft aanschouwd, is dezelfde mening toegedaan.”

Kruisafnames kennen verschillende ‘momenten’, die Rogier van der Weyden in één beeld heeft samengebracht: kruisafneming, bewening en graflegging, ofwel: het dode lichaam wordt van het kruis losgemaakt, er wordt om Jezus gehuild en hij wordt naar het graf gebracht.

- 3p **8** ☐ Leg uit hoe de schilder naar deze drie verschillende momenten verwijst.

Het altaarstuk werd geroemd vanwege zijn natuurgetrouwheid. Van der Weyden gebruikte dan ook olieverf. Hiermee konden effecten bereikt worden die voordien niet mogelijk waren.

- 2p **9** ☐ Leg uit hoe het gebruik van olieverf hier bijdraagt aan de naturalistische weergave. Verwerk twee eigenschappen van deze verf in je antwoord.

Alles wat je ziet op afbeelding 5 is geschilderd, ook de ornamenten, maar het werk doet denken aan een *gebeeldhouwde* altaarkast.

- 3p **10** ☐ Noem drie aspecten waardoor die indruk wordt gewekt.

Op afbeelding 6 zie je een Italiaanse beeldengroep van Guido Mazzoni uit het eind van de vijftiende eeuw. Het stelt de *Bewening* voor.

Kruisafnames en beweningen kenden een traditionele opzet. Maria, de moeder van Jezus, is altijd aanwezig evenals de jonge apostel Johannes die haar troost. Ook Maria Magdalena, die voordat Jezus stierf zijn voeten balsemde en afdroogde met haar lange haren, wordt meestal afgebeeld in dit soort taferelen.

noot 1

catastrofe: grote ramp

In de beeldengroep op afbeelding 6 zijn Maria, Johannes en Maria Magdalena bij de dode Jezus de belangrijkste figuren.

2p **11** ☐ Geef aan hoe dat blijkt uit de *compositie* van het werk. Noem twee aspecten.

De beeldengroep komt voort uit de traditie van de middeleeuwse passiespelen, waarin verhalen uit het lijden van Jezus werden nagespeeld. Het werk heeft dan ook veel weg van een toneelscène.

2p **12** ☐ Noem twee aspecten die bijdragen aan het theatrale karakter.

Bij kruisafnames wordt vaak de man afgebeeld die de begrafenis van Jezus verzorgde: Nikodemus. Op het schilderij van Van der Weyden krijgt deze figuur een belangrijke rol: hij draagt de benen van Jezus.

Bekijk afbeelding 5.

2p **13** ☐ Noem nog twee andere aspecten waaruit blijkt dat Nikodemus belangrijk is.

De Nikodemus op het schilderij en ook de beide mannen op de achtergrond zijn portretten van vooraanstaande burgers uit de tijd van Van der Weyden. In de vijftiende eeuw werden vaker portretten van eigentijdse mensen aan bijbelse taferelen toegevoegd.

1p **14** ☐ Leg uit waarom deze eigentijdse figuren werden toegevoegd.

De kunstwerken op afbeelding 5 en 6 moesten de beschouwer bewegen tot medelijden en daardoor aanzetten tot een diepere geloofsbeleving en het naleven van de christelijke regels. Deze thematiek, het opwekken van medelijden, is de belangrijkste betekenis van deze werken.

2p **15** ☐ Geef voor het schilderij op afbeelding 5 aan waarom het sterk op het gevoel van de beschouwer werkt. Noem twee aspecten.

Koppen

Vragen bij afbeelding 7 tot en met 12

Op figuur 2 hieronder zie je *La Marseillaise* of *Het vertrek van de vrijwilligers*. Het is een reliëf van natuursteen van bijna dertien meter hoog dat op de Arc de Triomphe in Parijs is aangebracht. François Rude maakte het in 1836.

figuur 2

De mannen worden aangevuurd door de godin van de strijd. Op afbeelding 7 zie je een gipsafgietsel van haar.

Bekijk afbeelding 7 en figuur 2.

- 3p **16** ☐ Noem drie aspecten van de voorstelling waarmee Rude aangeeft dat zij de godin van de strijd is.

In het reliëf wordt de revolutie als een heldhaftige en edele strijd gepresenteerd. De gezichtsuitdrukking van de godin draagt daaraan bij: zij zweept op een fanatieke manier de strijders op.

- 2p **17** ☐ Noem drie aspecten van de kop op afbeelding 7 waaruit deze heftigheid blijkt.

Rude zei over *De Marseillaise*: “Ik geloof dat dit werk goed is geworden, omdat er iets in zit dat mijn eigen ziel warm en koud doet worden.”

- 1p **18** ☐ Breng deze uitspraak in verband met de ideeën die men in de Romantiek over kunst had.

Op afbeelding 8 zie je een beeldje van Honoré Daumier. Het is van klei gemaakt en daarna beschilderd. Daumier maakte in 1832 een grote serie portretbustes van politici en andere bekende Parijzenaars. Deze beelden zijn al heel realistisch.

Als je de beelden op afbeelding 7 en 8 met elkaar vergelijkt zie je de tegenstelling tussen Romantiek en Realisme.

- 4p **19** ☐ Bespreek deze tegenstelling aan de hand van twee aspecten van elk beeld.

Op afbeelding 9 zie je *De Klacht*, een bronzen beeld uit 1938 van Käthe Kollwitz. Het is oorspronkelijk ontworpen als grafmonument. Een journalist schreef in 1947 over dit beeld: “Langzaam komt steeds sterker de doorleefde last van het leven naar voren, blijft als laatste beeld van de werkelijkheid het aangezicht van het leed over en ook het pijnlijke maar toch rustgevende verlangen naar het einde, het ophouden van al dit geworstel.”

Evenals het gezicht op afbeelding 7 drukt het beeld van Kollwitz een sterke emotie uit. Maar het is een andere emotie die dan ook op een heel andere manier is verbeeld.

Bekijk afbeelding 9.

- 1p **20** ☐ Leg uit op welke wijze Kollwitz in dit beeld emotie uitdrukt. Noem twee aspecten.

In het beeld op afbeelding 9 is het gezicht van de kunstenares te herkennen. Zij verloor haar zoon, die in de Eerste Wereldoorlog sneuvelde.

- 1p **21** ☐ Ben je van mening dat het voor de beschouwer belangrijk is om dit te weten? Of denk je dat het beeld zonder die informatie net zo goed te begrijpen is? Geef een argument voor je mening.

Bekijk afbeelding 9 en figuur 2 op de pagina hiernaast.

Het beeld van Kollwitz is een reliëf. Het is echter op een andere manier vervaardigd dan het reliëf op figuur 2.

- 2p **22** ☐ Leg uit wat dit verschil inhoudt.

Op afbeelding 10 zie je een zelfportret uit 1967 van de Poolse textielkunstenares Magdalena Abakanowicz. Het is gemaakt van vlasvezel en lijn. Een afdruk van haar gezicht en schouders diende als mal.

Abakanowicz wilde geen natuurgetrouwe afbeelding van haar uiterlijk maken, maar streefde naar een bepaalde zeggingskracht.

- 3p **23** ☐ Geef aan wat in dit beeld wordt uitgedrukt. Noem twee aspecten die daaraan bijdragen.

Abakanowicz was in de jaren zestig en zeventig een zeer vernieuwend kunstenares binnen de textielkunst, die tot dan toe vooral uit wandkleden bestond.

- 2p **24** ☐ Leg uit waarom een werk als dit destijds vernieuwend was. Noem twee aspecten.

Op afbeelding 11 zie je een houtsculptuur uit 1967 van Karel Appel. Het beeld is op een heel andere manier expressief dan de beelden van Kollwitz en Abakanowicz.

- 2p **25** ☐ Noem twee aspecten die dit beeld expressief maken.

Dit beeld kan beschouwd worden als een heropleving van de Cobra-kunst uit de jaren vijftig.

2p **26** ☐ Geef aan welke Cobra-opvattingen in dit beeld terug te vinden zijn. Noem er twee.

Op afbeelding 12 zie je een beeld uit 2001 van de Italiaanse kunstenaar Maurizio Cattalan. Het is een levensgrote afbeelding van hemzelf. De figuur staat op een laddertje onder de vloer van deze zaal in het Museum Boijmans van Beuningen.

“De zaal met traditionele schilderijen vormde het uitgangspunt voor Cattalans werk, dat gezien moet worden als een speels commentaar op de positie van de hedendaagse kunstenaar. Verwacht wordt dat het werk een discussie oproept over de rol van het museum in een cultuur die zich steeds vernieuwt.” (vrij naar de tekst uit de folder van het museum)

1p **27** ☐ Leg uit op welke wijze het beeld op afbeelding 12 zo’n discussie uitlokt.

1p **28** ■ Het beeld van Cattalan is

- A een assemblage
- B een installatie
- C een performance
- D een ready-made

Noteer het juiste antwoord.

Tranen

Vragen bij afbeelding 13 tot en met 16

Op afbeelding 13 zie je een detail van *Guernica*, een beroemd schilderij van Pablo Picasso uit 1937. Guernica is de naam van een Spaanse stad die in dat jaar tijdens de Spaanse Burgeroorlog door Duitse bommenwerpers werd verwoest. Op het detail is een moeder met haar gestorven kind te zien, even hartverscheurend als de bewegingen op afbeelding 5 en 6.

Bekijk afbeelding 13.

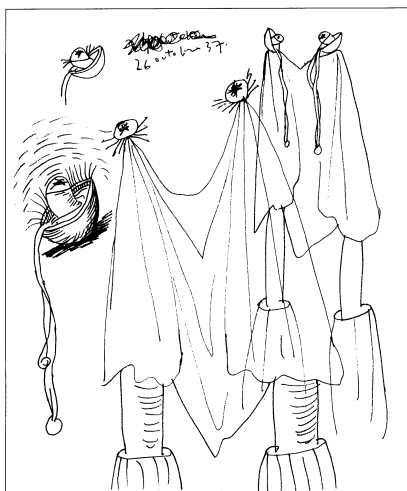
De vrouw op afbeelding 13 is wanhopig en verdrietig.

2p **29** ☐ Noem twee aspecten waaraan je dat kunt zien.

Picasso maakte ongeveer zestig voorstudies voor *Guernica* en hij schilderde in die tijd veel huilende vrouwen. Op afbeelding 14 zie je zo’n schilderij.

Roland Penrose, die dit werk in zijn bezit had schreef: “... haar ogen lijken op die van Dora Maar² met zwarte wimpers er omheen; ze drijven in een soort bootjes die in de storm gekapseisd zijn en waaruit een rivier van tranen vloeit ...”

figuur 3

noot 2

Dora Maar: vriendin en model van Picasso omstreeks 1937

Bekijk afbeelding 14 en de schets op figuur 3 op de pagina hiernaast.

Picasso speelt met vormen die verschillende betekenissen kunnen hebben maar die toch, zoals ogen die op gekapseisde bootjes lijken, naar huilen verwijzen.

1p **30** ☐ Geef hiervan nog een ander voorbeeld.

De studie op figuur 3 is op de achterkant van een envelop gemaakt. Er zijn veel van dit soort schetsjes bekend op kladpapiertjes, op stukjes karton en dergelijke.

1p **31** ☐ Wat kun je hieruit afleiden over de werkwijze van Picasso?

Het schilderij op afbeelding 14 is geen typisch voorbeeld van expressionisme of van kubisme, maar vertoont toch kenmerken van deze beide stromingen.

4p **32** ☐ Noem van elk van deze stromingen twee kenmerken die je terugvindt in dit schilderij.

Op afbeelding 15 zie je een foto uit de serie *Glazen tranen* van de Amerikaanse kunstenaar Man Ray. Man Ray verdiende zijn geld als portretfotograaf en ook met het maken van foto's voor beroemde Franse en Amerikaanse modebladen. In de fotografie experimenteerde hij zowel met de techniek als met beelden.

Bekijk afbeelding 15.

Vergeleken met afbeelding 14 lijkt het verdriet van de vrouw op afbeelding 15 minder hartverscheurend. Dat komt vooral doordat de tranen niet echt zijn maar van glas.

3p **33** ☐ Bespreek nog drie andere aspecten van de voorstelling die dit werk minder droevig maken.

De foto op afbeelding 15 is heel beroemd geworden, onder meer vanwege zijn beeldende kwaliteiten.

3p **34** ☐ Noem drie aspecten van de vormgeving die deze foto beeldend interessant maken.

Man Ray zegt: "Ik fotografeer geen natuur, maar ik fotografeer mijn fantasie." De foto op afbeelding 15, gemaakt in 1930, doet eveneens een beroep op de fantasie van de beschouwer.

2p **35** ☐ Tot welke stroming uit die tijd moet het werk gerekend worden? Geef een argument voor je antwoord.

Op afbeelding 16 zie je een foto van de Nederlandse kunstenaar Bas Jan Ader met de titel *I'm too sad to tell you*³, uit de serie *Huilwerk* uit de jaren zeventig. In zijn aantekeningen is een kladschema gevonden waarin tranen genoemd worden. Daarin staat onder meer: 'tears, exhaustion tears'⁴ / Picasso Guernica'. Zijn biograaf Paul Andriessse leidt hieruit af dat Ader zocht naar een culturele samenhang.

Paul Andriessse schrijft over Ader:

"Hij dacht lang na over titel en uitvoering en beide verdienen gelijke aandacht bij de beoordeling en interpretatie van zijn kunst."

1p **36** ☐ Verklaar waarom de titel zo belangrijk is in dit werk.

Ader stuurde de foto aanvankelijk als ansichtkaart naar een groot aantal vrienden en bekenden. Op de achterkant stond een opschrift: 'sept. 13 1970. I'm too sad to tell you'. Een kunstericus schreef: "... die kleine briefkaart maakt meer indruk dan de grote afdruk die de kunstenaar er later van liet maken ...".

1p **37** ☐ Vind je dat Ader het bij de ansichtkaart had moeten laten of vind je het terecht dat Ader later deze grote afdruk liet maken. Geef een argument voor je mening.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

noot 3

Ik kan je niet zeggen hoe bedroefd ik ben

noot 4

exhaustion tears: tranen van uitputting

Ader is in 1975, toen hij 33 jaar oud was, vermoedelijk omgekomen tijdens een zeiltocht over de Atlantische oceaan. Een conservator van het Stedelijk Museum schrijft: "... het leven van Ader was verweven met zijn kunst, zijn mysterieuze en tragische verdwijning was een onvoltooid kunstwerk."

Deze uitspraak en de titel van afbeelding 16 getuigen van een Romantische visie op kunst bij Ader of doen vermoeden dat Ader zichzelf als Romantisch kunstenaar zag.

2p **38** ☐ In welk opzicht voldoet Ader aan het beeld van een Romantisch kunstenaar?

Tot slot:

Bij alle voorbeelden van droevige emoties in dit examen wordt duidelijk dat er in de Europese kunst een traditie bestaat van beelden waarin het lijden centraal staat.

1p **39** ☐ Leg uit waarom in de kunst van Europa zoveel voorbeelden van 'lijden' te vinden zijn.

Einde
